

Összegezve: a kötet alapvető segédlet és fontos ösztönzés a további vizsgálatokhoz, s jól tükrözi a pálos kutatások jelenlegi irányát, színvonalát és nehézségeit. Mint minden korábbi rendtörténeti tanulmánykötet, ez is felhívja a figyelmet egy jelentős mennyiségű új forrást feltáró rendi „nagymonográfia” elkészítésének időszerűségére.

KNAPP ÉVA

Kronika anonymsného notára krála Bela. Gesta Hungarorum. Kiad. és ford. Vincent MÚCSKA. Bratislava, 2000. Rak, 159 l.

Annak ellenére, hogy a szlovákiai kutatók Anonymus művének felfedezése óta figyelemmel kísérik az Anonymus-kérdés alakulását, a mű történetiségének a megítélését, első teljes, jegyzetelt, kétnyelvű, azaz latin-szlovák kiadása 2000-ben jelent meg. Rögtön hozzá kell tenni, hogy különösen igényes kiadásban, sárgás, merített papíron, a kötet borítóját belülről pedig stílusosan Hell Miksa híres 1772. évi Magyarország-térképe díszíti.

P. Mester vagy miként többen óvatosabban nevezik Anonymus, azaz a Névtelen „Magyarok tetteinek” felfedezése óta a magyar történeti tudat, a magyar önazonosság keresés egyik legfontosabb dokumentuma. S rögtön tegyük hozzá kezdettől fogva a románé, napjainkban egyre inkább a szlováké (vö. R. MARSINA „A nyitrai hercegség...”, és A. RUTKAY „Nyitra és Zoborhegy” c. tanulmányaival, in *Európa közepe 1000 körül.* Bp. 2000. 361 és 394), sőt újabban a bolgárok is egyre nagyobb hitelt adnak Névtelenünk szavainak (vö. DIMITROV, Hriszto: *Bolgár–magyar kapcsolatok a középkorban* (bolgárul), Szófia, Prof. Marin Drinov Akad. Kiad., 1998, magyar rezümével: „A magyar Anonymus nagyvonalakban objektívan tárja fel a 9. sz. vége, 10. sz. elején a ...Kárpát-medencére jellemző etnopolitikai helyzetet”). A betelepült németeké is az lett volna, ha notáriusunk valamiért nem felejtette el volna megemlíteni őket.

Beevezető tanulmányában Múcska jól tájékozottan és objektívan tekinti át az Anonymus-kutatás évszázadait. Jó érzékkel tudomásul veszi és elfogadja, hogy a hazai akadémikus középkorkutatásban meglepő nézetazonosság uralkodik azt illetően, hogy a kézirat néhaiként emlegetett Béla királya az Árpád-kori magyar történelem egyik legnagyobb királyával, III. Bélával azonosítható. Az eltérő datálást képviselők között is csak kb. tíz évnyi (1200–1210) a különbség, aszerint, hogy a mű befejezéséjét Imre, vagy II. András korába helyezik (Györffy Gy. – Kristó Gy.). A magyar kutatással szemben, illetve annál nagyobb mértékben számol valós 9–10. századi történeti hagyományok továbbélésével, érthető módon különösen a mű szlovákiai fejezeteiben. A datálást illetően annál is figyelemre méltóbb tájékozottsága, mert egy legutóbbi romániai Anonymus-monográfia szerzője, különösképpen meggyőző érvelés nélkül tesz meg II. Béla jegyzőjének (A. MADGEARU: *Romanii in opera notarului anonim.* Cluj-Napoca, 2001. Fundatia Culturala Romana, angol rezümével).

A fordító a latin szöveg közreadásában nem törekedett egy új kritikai kiadás megjelentetésére, de észrevehetően roppant alaposan járt el a legutóbbi latin-német kiadás szövegének a követésében (*Die Gesta Ungarorum des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte.* Hg. v. Gabriel SILAGI, Mitarbeit v. L. VESZPRÉMY. Sigmaringen, 1991). Így például jelen kiadás a „P dictus” változatot követi, a latin/német kiadás „Praedictus”-ával szemben. Sajnálatos ugyanakkor, hogy figyelmét elkerülte Szlovák Kornél recenziója (*Művészettörténeti Értesítő* (42.) 1993. 65–68.), illetve azt hasznosított magyar fordításaink jegyzetei, amelyek utalnak két igen valószínű szövegemendálási lehetőségre (pl. 56. fejezet „pro eorum pace et precio” esetében).

Az igazi nehézségek mindig a szöveg fordításával kapcsolatban jelentkeznek, különösen a latin illetve magyar helynevek és személynévek megfelelő alakjának a kiválasztásakor. Véleményünk szerint sikerült egy elfogadható közeputat találnia a mai szlovák, a szlovák hang-

zású magyar illetve az eredeti írásmódjukban hagyott magyar alakok között. Teljesen érthető, hogy figyelmen kívül hagyta a hazai történeti tudat jól-rosszul kodifikált, általában rosszul rögzült névalakjait, pl. Ménmarót, Zalán, Géza stb. Fordításunkban magunk is utaltunk a nyelvészek által javasolt, rekonstruált magyar kiejtésre.

Általánosabb problémára utal, hogy a bevezető tanulmányban és az irodalomjegyzékben egyaránt nem látszik ismerni a legújabb esztendők hazai szakirodalmi termését. Elég ha arra utalunk, hogy egyszer sem utal Benkő Loránd nevére és megszámlálhatatlan Anonymus-cikkére, de saját korábbi fordításainkat az ott közölt lábjegyzetekkel is haszonnal forgathatta volna. Ez esetben a Senones nála is nyilván Mont Cenis lett volna, vagy megtudhattuk volna véleményét saját „sapiens” – ‘ügyes, rátermett’ magyartitási javaslatunkat illetően (ANONYMUS: *A magyarok cselekedetei*. Bp. 1999. 54.) stb. Hasonlóképpen nem látszik ismerni Thoroczky Gábor historiográfiai cikkeit sem. E mögött sajnós annak a hatását kell látnunk, hogy a magyar történeti bibliográfia nem jelenik meg, s egyelőre interneten sem hozzáférhető, s gyakorlatilag a legfrissebb adatokhoz az OSzK Nemzeti Bibliográfia cikkek-CD Rom-járól lehet hozzájutni.

A Névtelen helynévhasználata világosan megmutatja, hogy milyen hazai és külföldi területeken járt személyesen, illetve melyeket ismert csak hírből, esetleg csak oklevelekben említett megnevezésekből. Sajnos, a szlovákiai fejezetek (34–35–36–37) alapján igen valószínű, hogy e vidéket kevésbé ismerte. Bizonyosan járt erre, de Nyitrán túl nem jutott. Ez világosan kitűnik abból, hogy a Vág menti erősségek sorrendjét egy helyen felcseréli, illetve a más területen sokkoló aprólékosággal említett patak, domb és gázlónevek itt teljességgel hiányoznak, Zobor hegye, Nyitra- és Tormos patak kivételével. Ennek ellenére meg kell állapítani, hogy az országai törzsterületén túlról az északi vidékeknek szentelt csak egyedül figyelmet a szerző, a történeti Erdélyből, Dalmácia-Horvátországból egy helynevet sem említ, Szlavóniából nyolcat, de Dunántúli nagyvárosok közül is egyedül Veszprémet említ meg.

Ez magyarázza, hogy pontos útvonal híján a magyar szakirodalomban a mai szlovákiai helynevek némelyikének azonosítása bizonytalan. Ugyanakkor a Névtelen szavahihetőségéhez nem fér kétség. Az általa említett helynevek mindegyike létezett, miként ez bebizonyosodott a korábban fantasztikusnak tartott Kleopátra városa, azaz Neopatras, a Senonok hegyei, azaz Mont Cenis-hágó esetében. Nyilván Borona, Sárvár, Borsséd-Zolyóm lokalizálásához is finomíthatók az azonosítás módszerei. Borsséd-Zolyóm esetében bizonyosnak tűnik, hogy a már Szabó Károly, majd újabban Benkő Loránd által is felfedezett Borzova patak egyértelműen Pusty Hrad-ra utal. Sárvár esetében meggondolandó, hogy mit írunk: Szárvárt, mint pl. Fejérvárat gondolta, utalva Halics szláv etimológiájával, vagy esetleg Sasvárt (Sastin), Nyitra és Pozsony határán. Hasonlóképpen meggondolandó, hogy Borona esetében miként érvelünk. Szerintünk Szabó Károly nem alaptalanul gondolt egy „Barana-Varana” változat lehetőségére, ami így határozottan a Vág melletti Varínra, magyar Óvárra utalna (vö. *Korai magyar történeti lexikon*, 517–518.). Bana azonosításában Györfly Arkbánya (mai Banka) javaslatát követtük, de utaltunk Vígvár (Vesélé) lehetőségére is. Legutóbb Ruttkay (i. h.) Ducové-ra gondolt Bana kapcsán. Múcska talán túlságosan is könnyen túltette magát (135.) az azonosítási problémákon. Pedig a névtelen szerző személy- helyszín- és cselekményigazolási törekvése logikusan és következetesen érvényesül a Geszta egészében, s éppen ennek felfejtése kínálja a Geszta utóbbi évekbeli kutatásának egyik leggyümölcsözőbb területét. Az utóbb említett helynevek nehézségei éppen abból fakadnak, hogy nem tudjuk történelmi személyhez kapcsolni azokat.

Az 1200 körüli terminológia fordításának problémái: dönteni kell, hogy az 1200 körüli valóságnak megfelelően fordítjuk-e a terminusokat, vagy pedig a 890-es éveknek megfelelően. Nyilvánvalóan, anakronisztikus városokról (civitas), címerekről (signum), lovagi torna (turnamentum), számszerj (balista) stb. beszélni. Múcska ebben köztes álláspontot képvisel,

a „civitas”-t minden további nélkül városnak fordítja, amivel még a *Slovenská archivistika* 28,1993 első számában a Silagi-féle fordításról írott recenziójában Juraj Žudel nem értett egyet. A magunk fordításában az előbbieket mellett döntöttünk, hiszen a szerző részéről a legcsekélyebb igyekezet sem mutatkozik meg, hogy szóhasználatában archaizáljon, kerülje a modern kifejezéseket. Problémás a „dux” szó fordítása, régebben, pl. szerették hercegnek (Árpád-herceg) fordítani. Egyetlen biztos kivétel a cseh dux herceg címe lehet. Nem véletlenül korjelző ismét, hogy 1198-tól lesznek ismét, immár királyok cseh földön. Ugyanakkor ducatusok, hercegségek 12. századi megújításának emléke, köztük a nyitraiak, emléke még élhetett a szerző korában. Ellenben nem tudjuk meg, miért lesz az „imperator”-ból ‚király’ a fordításban (55. fej.).

A „Sclavus” szó fordítása mindig is problémás volt, politikai okokból szlováknak nem nagyon fordították, leginkább szlávoknak hagyták. Tudunkkal csak a Mándi-féle fordításban tűnt fel 1799-ben ‚tót’-ként, miként érthető okokból jelen fordítás is szlováknak fordítja a vonatkozó nyitrai fejezetekben. Érdekes módon a két világháború között Pais Dezső a mára meglehetősen homályos „szlovénál” próbálkozott. Pais megjegyzése szerint ugyanakkor „a sclavi-t mondhatnók tótoknak is...de nem akarunk alkalmat szolgáltatni a két nép összekeverésére” (166.). El kell ismerni, hogy a Névtelen valóban érzékeli a szlovákiai területek etnikai másságát, szláv jellegét, mégha jobb híján arra a másutt, más értelemben használt „Sclavus” szónál jobbat nem talált.

Anonymus szóhasználatának egyik homályos, és éppen a szlovákiai fejezetekhez is kapcsolódó pontja, amikor az íjhasználatról tesz, végeredményben egymásnak ellentmondó megjegyzéseket. Anonymus 25. fejezetében, a vlachokról és szlávokról szól mint „viliores homines”, a fordításban: „A vidéket a földkerekség leggyengébb népei lakják: vlachok és szlávok, ugyanis egész fegyverzetük íjból és nyilakból áll...”. Az értékelés mögött Anonymusnál expressis verbis a fegyverzetbeli különbözőség áll, ami nem egyszerűen az íjak használatára

utal, hiszen ez a magyaroknak is kedvelt fegyvere volt, hanem értékelését csak a hadviselés és fegyverzet, a hadviselés katonai és morális összefüggéseinek a komplexitását szem előtt tartó szemlélet jegyében érthetjük meg. Talán ez az egyetlen hely, ahol valamiféle archaizálás tapintható ki a műben: az első fejezetben, mintegy östörténeti visszatekintésben hallhatunk a szkíták, a szittyák páratlan íjásztudományáról, amire később visszautal a 46. fejezetben (more paganismo).

Meglehet egyébként, sőt igen valószínű, hogy a szlávok íjait a magyarok fegyverként emlegetett „balistá”-val állítja szembe (51. fej.). E „balistá”-val kapcsolatban többen, így magunk is utaltunk annak esetleges, lehetséges ‚számszerij’ jelentésére. Ezt létszik támogatni a Névtelen szóhasználat, miszerint műve 46. fejezetében a nomádok fegyvereként „more paganismo” az íjat (arcus, sagitta) jelöli meg, aminek csak akkor van értelme, ha a szerző az íj modern megfelelőjeként a számszeríjra gondol. Ez ismétlődik meg a 36. fejezetben is: a hétmagyarok fegyverzete, nyilai valami olyan, amit a szlávok még sohasem láttak, s valami magasabb technikai színvonalat kell képviselniük. A fegyverek iránti respektusát mutatja, hogy Kadocsa lándzsájával győzi le Zobort, ami ismét a „turnamentum” köré csoportosítható lovagi szemléletet tükröző szóhasználat körébe utalható.

A teljes szövegű, latin-szláv források szöveg megjelenése bizonyosan ösztönzőleg fog hatni a szlovákiai historiográfiai kutatásra is, hiszen a Gombos-féle szemelvénygyűjteményen felnevelkedett hazai kutatógenerációknak közvetlen tapasztalataik vannak az eredeti környezetükből kiragadott források felhasználásának korlátait illetően. A szerző teljesítményét csak növeli, hogy fiatal, 1964-ben született pozsonyi egyetemi oktatóról van szó, aki a kötetből is észrevehetően kitűnően olvas és beszél magyarul. Jelen kötet a szlovákiai mediévista kutatások kiemelkedő, hazai könyvtárakban is helyet érdemlő eredménye.